

СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ СКЛАДНОСУРЯДНОГО РЕЧЕННЯ В ТВОРЧІЙ ПАЛІТРІ ЄВГЕНА ГУЦАЛА

Анна Ворона, здобувач ступеня вищої освіти магістра

Науковий керівник: В. В. Богатко, кандидат філологічних наук, доцент

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

SEMANTIC AND SYNTACTIC ORGANIZATION OF COMPLEX SENTENCES IN THE CREATIVE PALETTE OF EUGENE GUTSAL

Anna Vorona, master's student

Scientific supervisor: Valentyna Bohatko, PhD in Philology, Associate Professor

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

Анотація. У статті досліджено семантико-синтаксичну організацію складносурядних конструкцій, а також виокремлено їхні моделі на основі формально-синтаксичних і семантико-синтаксичних функцій сполучників у мовотворчості Євгена Гуцала.

Ключові слова: складносурядна конструкція, семантико-синтаксична організація речення, моделі складносурядних конструкцій, формально-синтаксичні функції сполучників, семантико-синтаксичних функцій сполучників, мовотворчість Євгена Гуцала.

Abstract. The article examines the semantic-syntactic organization of complex constructions, as well as highlights their models based on formal-syntactic and semantic-syntactic functions of conjunctions in the language of Eugene Gutsal.

Key words: Compound construction, semantic-syntactic organization of a sentence, models of compound constructions, formal-syntactic functions of conjunctions, semantic-syntactic functions of conjunctions, language creation of Yevhen Gutsal.

У синтаксисі мови немає більш ефективних чи менш ефективних структур речень, моделей словосполучень і членів речень. «Функціонування певних синтаксичних одиниць у конкретному тесті повинно бути стилістично вмотивоване. Серед усіх можливих структурних моделей речення виділяють типи речень неоднакової функціональної продуктивності, активності вживання» [Богатько 2009: 69].

Із появою функційно-категорійної граматики змінюється підхід до вивчення складних речень загалом і складносурядних зокрема. До 90-х років ХХ сторіччя в українському мовознавстві усі складносурядних конструкцій поділяли на *єднальні*, *протиставні* та *розділові* відповідно до типу сполучника між поєднуваними складниками речення. Пізніше у межах цієї класифікації додали інші типи складносурядних конструкцій: *градаційні* [4; 19; 23], *пояснювальні* [19], *приєднувальні* [4; 12], *пояснювально-приєднувальні* [12].

У сучасному синтаксисі складне речення розглядають як багатоаспектну мовну одиницю з огляду на його формально-граматичний, семантико-синтаксичний та комунікативний рівні. Проте в наукових студіях із україністики активніше опрацьовують складнопідрядні речення (М. Заборна [11], С. Ломакович [15], Р. Христіанінова [22] та ін.). Складносурядні конструкції досліджені меншою мірою. Нам відома праця А. Грищенка «Складносурядне речення в сучасній українській літературній мові» [10].

Опис складносурядних речень на сьогодні є неповним, що зумовлено постійним розвитком теорії про граматичну систему мови, а також складністю самих досліджуваних конструкцій. Водночас відзначимо, що вагомий унесок у вивчення складносурядних конструкцій зробили в україністиці М. Баган [1], Г. Весельська [3], І. Вихованець [4; 5], О. Гаврилюк [6], К. Городенська [7; 8; 9], А. Загнітко [12; 13; 14], М. Кобилянська [19], Т. Масицька [16], М. Мірченко [17], Н. Рула [18], І. Слинько [19], Т. Спільник [20], К. Шульжук [23].

На межі ХХ–ХХІ сторіччя з'явилися наукові розвідки, у яких наголошено на багатовимірності складносурядного речення як синтаксичної одиниці (І. Вихованець [4; 5], А. Загнітко [12; 13; 14], Т. Масицька [16], Р. Христіанінова

[22] та ін.). За аналізу складносурядних конструкцій дослідники починають звертати увагу не тільки на їхню семантику, але й на формально-граматичні особливості та комунікативну організацію.

Точніше та наближене до визначень останніх років трактування сурядності знаходимо вже в наукових працях А. Грищенка: «Сурядність, паратак西斯 – синтаксичний зв'язок між граматично рівноправними компонентами – членами простого або частинами (предикативними одиницями) складного речення» [Українська мова 2004: 668]. Дослідник констатує, що сурядність може бути трьох типів, залежно від характеру компонентів конструкції, та виділяє сурядність членів речення, сурядність речень, сурядність члена (членів) речення і речення.

Чітке виділення прикметних ознак категорії сурядності знаходимо у мовознавчих працях І. Вихованця. На його думку, головною диференційною ознакою, за допомогою якої розрізняють типи синтаксичних зв'язків, що спрямовані у внутрішню структуру словосполучень та речень, є напрямок синтаксичної залежності. Для сурядності в цьому аспекті характерна відсутність залежності, а компоненти, поєднані таким зв'язком, є однофункційними, адже виконують тотожні синтаксичні функції [Вихованець 1993: 22].

Метою статті є аналіз семантико-синтаксичної організації досліджуваних конструкцій, а також виокремлення груп складносурядних речень на основі формально-синтаксичних і семантико-синтаксичних функцій сполучників у мовотворчості Євгена Гуцала.

Складносурядні конструкції в сучасній українській мові представлені сполучниковими та безсполучниковими реченнями. Усі ці структури розпадаються на три групи: речення з семантичними сполучниками, речення з асемантичними сполучниками та речення, предикативні частини яких поєднані безсполучниково [Рула 2017: 96].

Кожна група складносурядних конструкцій репрезентована семантичними різновидами. У нашому дослідженні ми звернемо увагу на складносурядні

конструкції, предикативні частини яких поєднані семантичними сполучниками із семантикою зіставлення, протиставлення, розділовості, градації, приєднання (тільки речення із семантичними сполучниками та й, а також), заперечення.

У творчому доробку Євгена Гуцала до цієї групи відносимо:

- **конструкції з семантикою зіставлення:** *Ходять свині* (Є. Гуцало, с. 130), *Молоко пили із ложки і мені дісталось трошки* (Є. Гуцало, с. 130), *Однокласники дружно зареготали* (Є. Гуцало, с. 130), *Грач на добрі славно грав, а гусак той танцював* (Є. Гуцало, с. 130), *І шука розмовляла* (Є. Гуцало, с. 144), *В березі стоїть човен, а в човні сидить дядько Овдій, їхній сусіда через вулицю* (Є. Гуцало, с. 161), *Ходив на розшуки старої ведмедиці аж у села, і зустріч їх людьми налякала його, вселила страх* (Є. Гуцало, с. 168), *Сонце сяло в розпорошених краплях, а краплі, наче кольорові мухи, на коротку мить зривалися вгору – і весело падали назад, на гнучку спину потоку...* (Є. Гуцало, с. 170), *Мовчав ліс, заглибившись у свої зелені думки, а стовбури вікових смерек із натхненням завзяттям летіли догори* (Є. Гуцало, с. 170), *Повітря пахло зволженим листям, голубіло між стовбурами, і далена над верхівками дерев була кришталево чиста, кришталево дзвінка* (Є. Гуцало, с. 173), *На погрібнику білів ослизими колосками житній околот, і чалий взявся смикати стебла твердими губами* (Є. Гуцало, с. 174), *Пахло перемерзлим холодним деревом, жорсткою корою, а з вибалка віяло духом чистої озерної криги* (Є. Гуцало, с. 185), *Верби вже починали зеленіти довгими хвилястими косами, а на голому вітті кленів рясний брунатний цвіт затемнів* (Є. Гуцало, с. 197), *Вона рушає зі мною, і, закинувши торбу на плечі, ми балакаємо про всяку всячину* (Є. Гуцало, с. 202), *Із маків залишились цюрпалки з однією-двома кривавими пелюстками, а волошки журно посхиляли сині голівки* (Є. Гуцало, с. 206), *Надворі ген-ген стемніло, а ночі ж тепер темні* (Є. Гуцало, с. 217);

- **конструкції з семантикою протиставлення:** *В коморі давно вже й не пахло хлібом, але миші любили появляться, іноді під час уроку, пробігти байдужісінько по долівці й зовсім байдужісінько щезнути в шпарці* (Є. Гуцало, с. 208), *Всі кликали й благали її [корову – А. В.] на різні голоси зупинитись, бути слухняною, але Хвойда...* (Є. Гуцало, с. 214), *Мати не раз плакала, проте це, звичайно, на допомагало* (Є. Гуцало, с. 215), *Він усіма чотирма ногами спробував одитовхнутись, але ратицібули вже у воді* (Є. Гуцало, с. 152), *Не раз конвульсивно здригнувся тілом, але провалився ще глибше* (Є. Гуцало, с. 152), *Під тим кущиком червоний розпач трохи вгомонився, але був тепер такий безмежний* (Є. Гуцало, с. 154), *Озиралися, намагаючись побачити мисливця, проте ніхто не запримітив лося* (Є. Гуцало, с. 155), *Налетів вітерець, запорошив білим пилом, гойднув сухим бадиллям, але роги й не сколихнулися* (Є. Гуцало, с. 157), *Мабуть, вуйкові й справді було страшно, але він вирішив не признаватися* (с. 169), *Він таки недавно приїхав з міста в гості до бабусі, але вже встиг кілька разів посваритись і помиритись із Тодосею* (Є. Гуцало, с. 174–175), *Спочатку Юркові подобалась її увага, але скоро та увага стала надокучати й заважати* (Є. Гуцало, с. 175), *Тося назбирала зеленцю й хотіла вгостити Юрка, але той відмовився* (Є. Гуцало, с. 175), *Пусткою віє од господи, проте хлопці не осмілюються йти далі, зупиняються на городі й прислухаються* (Є. Гуцало, с. 182); *Беззвучно пливуть між полукіпків хури, але ми уникаємо людного місця, тримаємося біля соняшникового клину* (Є. Гуцало, с. 202–203);
- **розділовості:** *По річці то пролітала швидкісна ракета, то моторний човен, то повільно сунула велетенська баржа, вицерть навантажена крутобокими херсонськими кавунами* (Є. Гуцало, с. 145), *То сама земля п'ялася у вишину, то самі оці непорушні гори виростали, посилаючи із свого кам'яного серця гінкі, порські стовбури дерев* (Є. Гуцало, с. 170), *Чи то вони [сільські хлопці — А. В.] не приймали його до свого гурту, чи то*

він не захотів більше з ними знатися (Є. Гуцало, с. 178), Пастух то виборсується з-поміж жита, то потопає в ньому, то картуз спливає, то голі плечі (Є. Гуцало, с. 203), Чи сестра світу звакалася, чи вона передумала вириватися (Є. Гуцало, с. 209).

Менш частотними виявилися групи з градаційними та приєднувальними сполучниками. Для прикладу:

- **градації:** *Горобці залітали через діри в хату, пурхали над головами, і діти не тільки не писали, не читали, не слухали вчителя, а й, весело викрикуючи, стежили за горобцями (Є. Гуцало, с. 208);*
- **приєднання:** *До риби не мастак, та й хіба в районній аптеці приймають лінів чи шук? (Є. Гуцало, с. 164).*

Отже, змістова структура семантичних сполучників виступає безпосереднім елементом семантики складносурядного речення і визначає його семантико-синтаксичну організацію.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в аналізі конструкцій із асемантичними сполучниками із значенням *власне-темпоральності, перелічування, каузальності, приєднання* (тільки конструкції з асемантичними сполучниками і, а та іншими), *обмеження, виділення, невідповідності*; безсполучникових складносурядних конструкцій з *темпоральними, перелічувальними відношеннями, сумісністю дій*, а також із чітко вираженою *зіставною, протиставною, обмежувальною, наслідковою та приєднувальною семантикою*.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Баган М. П. Категорія заперечення в українській мові: функціонально-семантичні та етнолінгвістичні вияви : монографія. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2012. 373 с.
2. Богатько В. В. Синтаксис і стилістика неповних речень у мові сучасної української періодики : навч. посіб. для спецкурсу. Вінниця : НОВА КНИГА, 2009. 176 с.
3. Весельська Г. С. Нові тенденції у функціонально-стилістичному використанні розділових сполучників в українській літературній мові початку

XXI століття. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. 2012. Вип. 16. С. 46–51.

4. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: підручник. Київ : Либідь, 1993. 368 с.

5. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. Київ : Наук.думка, 1992. 222 с.

6. Гаврилюк О. Р. Складні конструкції інтенсивної допустово-протиставної семантики: структура та функціонування: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ, 2010. 210 с.

7. Городенська К. Г. Граматичний словник української мови : сполучники. Херсон : Видавництво ХДУ, 2007. 340 с.

8. Городенська К. Г. Семантико-синтаксична типологія сполучникових складносурядних речень. *Українська мова*. 2019. № 2. С. 21–29.

9. Городенська К. Г. Сполучники української літературної мови: монографія. Київ : Інститут української мови, Вид. Дім Дмитра Бураго, 2010. 208 с.

10. Грищенко А. П. Складносурядне речення в сучасній українській літературній мові : монографія. Київ : Наук. думка, 1969. 155 с.

11. Заоборна М. С. Асиметрія форми і змісту в системі складнопідрядних порівняльних речень. 36. ст. : *Проблемні питання синтаксису*. НАН України : Ін-т української мови. Чернівці, 1997. С. 30–33.

12. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.

13. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису : монографія. вид. 2-ге, виправл. і доп. Донецьк : ДонНУ, 2007. 294 с.

14. Загнітко А. Український синтаксис : теоретико-прикладний аспект. Донецьк, 2009. 137 с.

15. Ломакович С. В. Займенниково-співвідносні речення в сучасній українській мові: дис. ...док. філол. наук: 10.02.02. Тернопільський держ. пед. ін-т. Тернопіль, 1993. 382 с.

16. Масицька Т. Є. Семантико-синтаксичні реченнєві залежності в сучасній українській літературній мові : дис. ... док. філол. наук: 10.02.01 / Інститут української мови НАН України. Київ, 2017. 444 с.

17. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій. вид. 2-ге, переробл. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. 393 с.

18. Рула Н. В. Семантико-синтаксична типологія складносурядних речень у сучасній українській мові. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 10: *Проблеми граматики і*

лексикології української мови. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 13. С. 92–97.

19. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови : проблемні питання. Київ : Вища шк., 1994. 670 с.

20. Спільник Т. М. Особливості лексико-семантичного наповнення частин складного речення як чинник формування градаційного відношення. *Мова і культура*. 2013. Вип. 16, Т. 4. С. 156–162.

21. Українська мова: енциклопедія / Редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. 2-ге вид, випр. і доп. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004, с. 668.

22. Христіанінова Р. О. Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові : монографія. Київ : Інститут української мови; Вид. дім Дмитра Бураго, 2012. 368 с.

23. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 408 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гуцало Євген. Пролетіли коні : оповідання та повісті. Київ : Видавництво гуманітарної літератури, 2008. 384 с.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЕРГОНІМІЇ

Юлія Гудзовська, здобувач ступеня вищої освіти магістра

Науковий керівник: Н. М. Павликівська, доктор філологічних наук, професор

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF THE STUDY OF ERGONOMY

Yulia Hudzovska, master's student

Scientific supervisor: Nataliia Pavlykivska, Doctor of Sciences in Philology,

Professor

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University